

K otázke etnického pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov

JÁN LUKAČKA

Kľúčové slová: Uhorsko, vrcholný stredovek, aristokracia, etnický pôvod, etnicita

V stredovýchodnej Európe, kde existovalo už od začiatku 6. storočia intenzívne slovanské osídlenie, došlo v priebehu 9. a 10. storočia k procesu formovania včasnostredovekých štátov. Jedným z nich bola Veľká Morava, ktorá vznikla okolo roku 833 spojením Moravského a Nitrianskeho kniežatstva. Za vlády najvýznamnejšieho veľkomoravského vládcu Svätopluka I. (871-894) sa tento štátny útvar premenil na rozsiahlu ríšu s fungujúcou dvojstupňovou územnosprávnou organizáciou, ktorú tvorila hradská sústava a služobnícka organizácia zabezpečujúca chod štátu a jeho mocenských zložiek. Vo vrcholnej fáze rozmachu Veľkej Moravy začal aj proces feudalizácie, počas ktorej sa začala formovať aj nová spoločenská vrstva – aristokracia, ktorá disponovala aj pozemkovým majetkom. Zrod tejto novej vplyvnej spoločenskej vrstvy dokumentuje aj nový typ opevneného sídla – veľmožský dvorec s rezidenciou veľmoža, príbytkami pre členov jeho družiny (ozbrojeného sprievodu) a vlastníckym kostolom.¹

Veľká Morava ako štát začiatkom 10. storočia v dôsledku vnútrodynastických bojov a sústredeného vojenského náporu svojich susedov, z ktorých najsilnejší bol staromaďarský kmeňový zväz, zanikla. Maďarská medievistika ústami svojich najvýznamnejších predstaviteľov (napr. Gy. Györffyho) prezentovala názor, že po Veľkej Morave v priestore Karpatsko-dunajskej kotliny nezostalo vôbec nič a aj osídľovanie a zaľudňovanie dnešného územia Slovenska sa nanovo začalo až v priebehu 11. storočia z iniciatívy prvých uhorských kráľov.² Je celkom

¹ Takýto typ opevnených sídiel je zdokumentovaný okrem Ducového aj v Nitrianskej Blatnici, Šišove a na Vyšehrade na rozhraní Ponitria a Turca. Najsystematickejší výskum sa realizoval v Ducovom pri Piešťanoch. RUTTKAY, Alexander. Ducové. Veľkomoravský veľmožský dvorec a včasnostredoveké pohrebisko. In: *III. medzinárodný kongres slovanskej archeológie v Bratislave 7. – 14. septembra 1975*. Nitra : AÚ SAV 1975.

² Aj napriek skutočnosti, že spomínaný historik publikoval svoje názory v esejisticky ladenom príspevku, veľmi skoro si jeho mienku osvojila celá maďarská historická obec. GYÖRFFY, György. Néppé válás Európában és az Északi-Karpatokban. In: *Kortárs* 26, 1982, s. 296-302.

pochopiteľné, že v takto sformovanom konštrukte nebolo žiadne miesto pre možnosť kontinuity staršieho etnika (predkov Slovákov) a už vôbec nie pre možnosť prežitia a participácie vyšších spoločenských vrstiev (aristokracie) na budovaní rodiaceho sa uhorského štátu.

V druhej polovici 10. storočia a začiatkom 11. storočia sa v tomto priestore sformovali tri nové štáty, ktoré po zaniknutej veľkej Morave zdedili nielen časť jej bývalých území, ale aj hlavné rysy jej štátnej a spoločenskej organizácie. Túto myšlienku sformulovali historici Dušan Třeštík a Barbara Krzemińska v 70. rokoch 20. storočia. Na základe porovnávacieho štúdia dospeli k presvedčeniu, že štátne zriadenie v Čechách, Poľsku a Uhorsku vykazuje viacero spoločných znakov, na základe ktorých možno hovoriť o spoločnom stredoeurópskom type štátu. Pri hľadaní možných vzorov dospeli k jednoznačnému poznatku, že predobrazom (matricou), z ktorého vychádzali novovznikajúce štáty pri budovaní vlastnej štátnej organizácie, bola Veľká Morava.³ Spomenutá téza sa nestretla vážnejšou oponentúrou v odborných kruhoch dotknutých štátov okrem maďarskej historiografie, ktorá ju vôbec nereflektovala. Maďarskí historici preferovali skôr myšlienku autonómneho vývinu staromaďarského etnika k vlastnej štátnosti, ktorej nejasne formulovaný model si údajne priniesli zo svojej pravlasti. Pritom niektorí pripúšťali (najmä Gy. Györffy) pri jeho dotváraní v Karpatskej kotline aj dosť ťažko predstaviteľnú konzultačnú činnosť v okolitých štátoch. Najbližšie má vraj model uhorského štátu k ríši Merovejovcov.⁴ Transfer modelu štátu z tak vzdialeného obdobia si však možno len veľmi ťažko predstaviť. Zámerne sa pritom museli ignorovať domáce zdroje, t. j. model usporiadania spoločnosti, v ktorom žilo starousadlé slovanské obyvateľstvo v naddunajskom priestore a naostatok aj jeho zvyšky v Zadunajsku, s ktorým koexistovali starí Maďari v prvej polovici 10. storočia vďaka vkladu sa do starších sídelných štruktúr. Vážnym argumentom pre možné preberanie modelu nielen štátnej a územno-správnej organizácie, ale aj hospodárskeho a spoločenského modelu od tunajších Slovanov je existencia slovanských, presnejšie západoslovanských jazykových výpožičiek v staromaďarskej lexike, ktorá je podľa našej mienky neoddiskutovateľná.⁵

Po tomto nevyhnutnom úvode si teraz predstavíme proces formovania aristokracie z pohľadu maďarských a slovenských historikov.

Maďarská historiografia sa problematikou vzniku aristokracie zaoberala už od druhej polovice 19. storočia. Už v prvých prácach sa objavila pôvodom stredoveká téza o tom, že uhorská (maďarská) aristokracia má svoj pôvod vo vedúcej (náčelníckej) vrstve staromaďarského

³ KRZEMIŃSKA, Barbara – TŘEŠTÍK, Dušan. Hospodárske základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10. a 11. století). In: *Hospodárske dejiny 1*, 1978, s. 150 an.

⁴ GYÖRFFY, György. A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. In: *Századok 92*, s. 12-87 a 565-615.

⁵ Preto dosť prekvapuje, že maďarskí lingvisti akosi pozabudli túto skutočnosť čo i len spomenúť a dali prednosť preberania jazykových výpožičiek od iných Slovanov (východných a južných). Por. zborník *Honfoglalás és a nyelvészet*. Budapest : Ballasi Kiadó 1997.

etnického spoločenstva. S existenciou nemaďarského elementu sa takmer nepočítalo a ak, tak to boli iba jednotlivci pochádzajúci zo západnej Európy. Prvé syntetizujúce práce o starej uhorskej (maďarskej) šľachte boli publikované druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. Prvenstvo v tomto smere patrí Ivánovi Nagyovi, ktorý sa ako prvý pokúsil zhromaždiť základné poznatky o uhorských šľachtických rodoch. Jeho práca je však poznačená nedostatočnou heuristikou, hiátmi a omylmi.⁶ Ďalším historikom, ktorý sa seriózne zaoberal uhorskou šľachtou, bol Mór Wertner. Vo svojej dvojzväzkovej práci priniesol základné údaje k abecedne usporiadaným šľachtickým rodom.⁷ O 10 rokov neskôr vyšla ďalšia dvojzväzková práca z pera Jánosa Karácsonyiho o maďarských šľachtických rodoch s totožným názvom ako predchádzajúca. Pri riešení pôvodu jednotlivých rodov je však prepracovanejšia a jej prednosťou sú dobre vypracované genealogické tabuľky s odkazmi na pramene.⁸ Treba povedať, že teoretickými otázkami týkajúcimi sa vzniku aristokracie sa ani jeden z autorov príliš nezaoberal. Oba historici vychádzali zo stredovekej predstavy o vzniku uhorskej (maďarskej) nobility vyjadrenej kronikárom Šimonom z Kézy v 80. rokoch 13. storočia. Len pripomíname, že podľa jeho predstavy to boli príslušníci 108 rodov, ktoré zaujali vlasť a z ich potomkov sa mala sformovať celá uhorská aristokracia.⁹

V medzivojnovom období prežívala maďarská medievistika pomerne ťažkú krízu. Spôsobila ju predovšetkým nová realita (rozpad monarchie), s ktorým sa ani mnohí medievisti nevedeli vyrovnáť. Tak vznikli iredentisticky ladené práce Bélu Iványiho a Jánosa Karácsonyiho, v ktorých sa Slovákom upieralo akékoľvek právo na vlastnú zem, pomenovanie krajiny a vlastné dejiny.¹⁰ Zaujímavý vývoj názorov však možno pozorovať u Karácsonyiho. Ten vo svojej neskoršej práci o budovaní novej vlasti maďarského národa (v 9. a 10. storočí) pripustil aj existenciu aristokracie slovanského pôvodu. K vysloveniu tejto tézy ho priviedli staroslovanské osobné mená (ószláv), ktoré sa vyskytovali vo viacerých uhorských šľachtických rodoch.¹¹ Treba však poznamenať, že jeho názor sa v maďarskej historiografii neujal.

Z ďalších maďarských historikov ku genéze aristokracie v Uhorsku prispel László Erdélyi vo svojej monografii venovanej šľachtickým rodom v epoche rytierstva. V jej úvodnej časti sa zaoberal výskytom rodových mien a najmä označovaním rodovej príslušnosti výrazmi „de genere“, resp. „de generacione“ či „ex progenie“ a správne určil, že takto sa rodová príslušnosť začala v uhorských pomeroch prezentovať až koncom 12. storočia a tento zvyk sa

⁶ NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzekrendi táblakkal I. – X.* Pest 1857 – 1868.

⁷ WERTNER, Mór. *A Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I – II.* Temesvár 1891 – 1892.

⁸ KARÁCSONYI, János. *A Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I – II.* Budapest 1900 – 1901.

⁹ SZENTPÉTERY, Emericus (ed.) *Scriptores rerum Hungaricarum I.* Budapestini 1937, pag. 187.

¹⁰ IVÁNYI, Béla. *Pro Hungaria superiore. Felsőmagyarországról.* Debrecen 1919. KARÁCSONYI, János. *Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez.* Budapest 1921.

¹¹ KARÁCSONYI, János. *A magyar nemzet honalapítása 896-997-ig.* Nagyvárad 1925, s 14.

natrvalo ustálil až v priebehu 13. storočí.¹² Pritom však viacerí historici upozornili, že označenie „de genere“ môže mať minimálne 2 základné významy. V užšom význame ide o označenie potomstva jediného človeka a v širšom význame ide o potomstvo celého rodového spoločenstva, ku ktorému neraz patrilo viacero samostatných línií a niekoľko desiatok jednotlivcov.¹³ Navyše v Uhorsku používali tento spôsob sebaidentifikácie nielen staré a vznešené aristokratické rody, ale aj drobná tzv. služobná vrstva servientov jobagiónskeho či dvornického pôvodu, z ktorej sa v najlepšom prípade sformovalo zemianstvo.

Maďarskí historici druhej polovice 20. storočia (Gy. Györffy, Gy. Kristó, E. Fügedi, I. Petrovics a A. Zsoldos) už iba doladzovali niektoré staršie názory vyslovené k problematike formovania aristokracie vo včasnostredovekom Uhorsku. Vychádzajúc najmä z bádateľských výsledkov Jánosa Karácsonyiho sa zhodli na základných znakoch charakterizujúcich starú rodovú aristokraciu. K tým najdôležitejším patrili:

- 1) pokrvný zväzok medzi príslušníkmi rodu pochádzajúcimi od spoločného významného predka (consanguinei),
- 2) vlastníctvo dedičného rodového majetku a jeho dedenie v mužskej línii,
- 3) spoločné rodové meno a neskôr aj erb (od 13. storočia),
- 4) vlastníctvo rodového pohrebného kláštora, nad ktorým spoločne vykonávali patronátne právo a nechávali sa v ňom pochovávať,
- 5) opakovanie signifikantných mien v rodovom spoločenstve do polovice 13. storočia.

Polemika medzi spomínanými autormi vznikla ohľadom najstarších predkov aristokratických rodov. Najmä Gy. Kristó vyslovil pochybnosť, či sa mohli staromaďarské rody z čias zaujímania vlasti transformovať do nových feudálnych pomerov. Vyslovil presvedčenie, že väčšina aristokracie je mladšieho pôvodu a jej počiatky kladie najskôr do polovice 11. storočia. Naproti tomu Gy. Györffy a A. Zsoldos pripúšťajú pri viacerých rodoch staršie korene. K rovnakému stanovisku nedospeli ani pri rodových kláštoroch. I. Petrovics a E. Fügedi na základe vlastných výskumov dospeli k poznatku, že približne iba polovica rodov skúmaných J. Karácsonyim disponovala vlastným kláštorom, resp. niektoré rody založili viacero kláštorov a ďalšie nedisponovali ani jedným.¹⁴

Súčasná maďarská medievistika sa väčšinou prikláňa k možnosti kontinuity starej rodovej aristokracie z predštátneho obdobia so šľachtickými rodmi z 11. storočia. Maďarskí historici však uznávajú, že vznik uhorského štátu mohla prežiť iba tá časť rodovej aristokracie, ktorá

¹² ERDÉLYI, László. *A magyar lovagkor nemzetségei 1200 – 1408*. Budapest 1932, s. 6.

¹³ KARÁCSONYI, ref. 8, s. 8 an.

¹⁴ A magyar nemzetségektől, s. 25, pozn. 72. KRISTÓ, Gyula. Néhány megjegyzés a magyar nemzetségről. In: *Századok* 109, 1975, s. 954 a 960-962. PETROVICS, István. Nemzetségi monostoraink problematikája. In: *Acta Universitatis Szegediensis, Sectio historica* I. Szeged 1978, s. 11-24.

akceptovala zvrchovanú moc arpádovskej dynastie, resp. iba tí, čo priamo vstúpili do jej služieb. Napriek tomu sa kráľovskej moci dlho celkom nedarilo eliminovať vplyv mocných rodov napriek tomu, že stará aristokracia získala v priebehu 11. a 12. storočia konkurenciu v podobe tzv. služobnej (servientskej) šľachty, ktorá získala majetky za preukázané služby Arpádovcom. Do jej radov sa mohli dostať aj cudzinci. O aristokracii slovenského pôvodu však nikto zo súčasných maďarských historikov ani len neuvažuje. Príznačný je aj postoj maďarskej historiografie k prácam slovenských historikov k tejto problematike. Maďarskí kolegovia reagovali mlčaním na výsledky slovenskej historickej spisby k tejto problematike, ktoré boli prezentované koncom 20. a začiatkom 21. storočia resp. sa rozšírili iba anonymné narážky o slovenskom neoromantizme, prípadne neudržateľnosti názorov slovenských historikov a vôbec zbytočnosti otvárania tém, ktoré sú vraj už dávnejšie vybadané a nie je možné v tejto problematike objaviť ešte niečo nového. Oficiálna kritická recenzia na žiadnu slovenskú historicko-genealogickú prácu podľa našich vedomostí zatiaľ v žiadnom maďarskom periodiku nevyšla.

Výskum vzniku a vývoja šľachty má v slovenskej historiografii pomerne krátku históriu. Začiatky profesionálnej historiografie spadajú do medzivojnového obdobia. Na novozaloženej Komenského univerzite boli vďaka českým profesorom vyškolení prví profesionálni slovenskí historici. Tí však nemohli obsiahnuť celý komplex problematiky stredoveku. Výskum šľachty medzi ich prvoradé úlohy určite nepatril. Popri nich sa otázkami počiatkov formovania nobility začali celkom seriózne zaoberať aj niektorí schopní „amatéri“, ktorí sa tejto problematike venovali popri svojom hlavnom zamestnaní. Jedným z nich bol učiteľ náboženstva (katechéta) Juraj Hodál. V období II. svetovej vojny sa intenzívne zaoberal pôvodom a postavením najvýznamnejšieho včasnostredovekého uhorského šľachtického rodu Hont-Poznanovcov. Výsledky svojho bádania prezentoval v rozsiahlej štúdiu, ktorá vyšla roku 1946. Hodál bol prvým historikom, ktorý sa odvážil tvrdiť, že spomínaní veľmoži neboli nemeckého, ale domáceho slovenského pôvodu. Bola to veľmi odvážna myšlienka, pretože už od druhej polovice 13. storočia sa vďaka kronike Šimona z Kézy tradovalo, že Hont a Poznan boli dvaja bratia pochádzajúci zo Švábska a do rodiaceho sa uhorského štátu prišli za vlády veľkokniežaťa Gejzu.¹⁵ J. Hodál celkom jasne dokázal, že Hont a Poznan nemohli byť bratia, pretože systém významných mien v potomstve oboch veľmožov je úplne odlišný a aj majetky oboch rodov boli spočiatku oddelené. Doménou Poznanovcov bolo juhozápadné Slovensko s najväčšou koncentráciou majetkov na Ponitří a Hontovi potomkovia mali pôvodné dedičné majetky takmer výlučne na území dnešného Hontu, Malohontu a Novohradu. Pre poznanie najstaršej majetkovej držby Hontovcov má zásadný význam zakladacia listina Bzovického benediktínskeho opátstva z roku 1135. Fundátor kláštora veľmož Lampert striktno rozlišoval majetky získané donáciami od prvých arpádovských

¹⁵ SZENTPÉTERY, ref. 9, I, s. 188-189.

kráľov, drobnejšie majetky získané kúpou od okolitých menších pozemkových vlastníkov a svoje „hereditarium“, pri ktorom nemusel vysvetľovať spôsob nadobudnutia, pretože spomínané majetky zdedil po predkoch.¹⁶

Neplatí ani tvrdenie stredovekých kronikárov o blízkom príbuzenskom pomere medzi Hontom a Poznanom. Juraj Hodál celkom presvedčivo dokázal, že nemohli byť bratia a ani príbuzní, pretože systém osobných mien používaných ich potomkami je celkom rozdielny. K fúzii oboch rodov došlo až v priebehu 12. storočia. Nesporný bádateľský prínos Hodála spočíva aj v tom, že sa mu podarilo dešifrovať pôvodný význam (etymológiu) osobných mien oboch veľmožov a ich nespochybniteľnú slavicitu. Údajný nemecký pôvod rodu spôsobila podľa Hodála hungarizovaná podoba ich mien v pokročilom 13. storočí, keď nadobudla podobu Hunt-Pazman. Vtedajším kronikárom potom už nerobilo problém pomocou ľudovej etymológie stotožniť veľmoža Honta (Hunta) so psom a dať mu ho aj do erbu (hoci originálne erbové znamenie bol polmesiac a hviezda) a z Poznana urobiť pútnika (Passman).¹⁷ J. Hodál sa celkom správne sústredil na štúdium najstarších písomných záznamov, v ktorých vystupujú spomínaní veľmoži a ich potomkovia. Najstarším písomným dokladom, v ktorom sa spomínajú Hont a Poznan (astantibus ducibus, videlicet Poznano, Cuntio, Orzio) je zakladacia listina opátstva sv. Martina na Panónskej hore (dnes Panonhalma) z roku 1002.¹⁸ Pôvodná forma osobného mena Poznan (ide o archaickú skrátenú podobu adjektíva „poznaný“) zostáva dodnes v slovanskom prostredí všeobecne zrozumiteľná a znamená „všetkým známy“, resp. „slávny“. Zložitejšie to bolo s vysvetlením významu mena veľmoža Honta. Ten sa skrýva v latinizovanej a nepresne zaznamenananej podobe „Cuntius“. Nedotiahnutím spodnej slučky na písmene „G“ sa totiž táto litera často zamieňala za „C“.¹⁹ Takže pôvodne išlo o podobu „Guntius“, ktorá relatívne presne reflektuje existenciu nosovky v jeho mene. Podoba spomínaného osobného mena prešla potom prirodzeným vývinom v starej slovenčine, teda prekonala zmenu G na H (Gontъ na >Chont, Chunt a ďalej na >Hont, Hunt), ktorá sa udiala do začiatku v 13. storočia. Podľa Hodála apelatívum „Hont“ znamenalo „kus dreva“ ale aj „výhonok“.²⁰

Juraj Hodál tiež poukázal na fakt, že v naddunajskom priestore sa okrem Poznanovcov a Hontovcov nachádzali aj rozsiahle majetky ďalších silných rodov, a to Miškovcov (s majetkami v Boršode a Gemeri) a Bogat-Radvanovcov s majetkami v Zemplíne. Všetky vymenované rody disponovali rozsiahlymi dedičnými majetkami (hereditarium), ktorých

¹⁶ MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* I., s. 71-72, č. 74.

¹⁷ HODÁL, Juraj. Pôvod, sídla a hodnosť predkov rodu Hunt-Pázmány. In: *Historický sborník MS IV*, 1946, s. 139 an

¹⁸ MARSINA, ref. 16, I., s. 47, č. 50. Aj keď zachované znenie listiny boli v 12. storočí interpolované, zoznam svedkov sa považuje za autentický.

¹⁹ „Colgoucy“ namiesto správneho Golgoucii (dnešný Hlohovec). SZENTPÉTERY, ref. 9., I, pag. 79. „Cace“ namiesto správneho Gece (Gečä) atď. MARSINA, ref. 16, I, pag. 63, num 68.

²⁰ Nemožno teda akceptovať mienku Jána Steinhübela, ktorý uvažuje o jeho anglosaskom pôvode. STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*. Bratislava : Veda a RAK 2004, s. 440, pozn. 1205.

počiatky sa nedajú postihnúť písomnými prameňmi. Spoločné majú aj to, že sa v ich rodovom príbuzenstve pravidelne vyskytujú staroslovanské osobné mená, čo signalizuje ich nemadžarský pôvod, čo pripustil aj najväčší znalec uhorskej šľachty János Karácsonyi.²¹

Je prekvapujúce, že po Jurajovi Hodálovi sa na Slovensku nenašiel žiaden historik, ktorý by pokračoval v jeho diele. Je to dosť ťažko pochopiteľné, pretože práve začiatkom 50. rokov 20. storočia sa konečne konštituovalo profesionálne pracovisko – Historický ústav SAV. Nikto z jeho vedeckých pracovníkov nenadviazal na sľubný pokus o odkrytie počiatkov šľachty slovenského pôvodu. Zrejme ani politická situácia neumožňovala zaoberať sa „vykorisťovateľmi poddaného ľudu“, čo mohlo byť v tom čase politicky neúnosné, ba až nebezpečné. Z tohto pohľadu možno celkom jednoznačne hovoriť o diskontinuite bádania v tejto oblasti na Slovensku.

Rozpačitý a oneskorený záujem o nobilitu u profesionálnych slovenských historikov spôsobila zrejme aj okolnosť, že vlastne dlho nebolo mnohým jasné, či vôbec možno hovoriť o slovenskej nobilite, resp. nobilite slovenského pôvodu.²² Preto naši predchodcovia akosi samovoľne prenechali problematiku šľachty maďarským kolegom, ktorí však od samého začiatku chápali výskum uhorskej šľachty ako skúmanie (etnicky) maďarskej šľachty. Mnohí slovenskí historici si možno aj trochu naivne mysleli, že maďarským kolegom pôjde o trochu širší záber, teda uhorskú šľachtu v širšom ponímaní, kde by sa našlo miesto i pre nobilitu slovenského, resp. slovenského pôvodu. Celkom oprávnene sa nazdávali, že pre vládcov rodiaceho sa uhorského štátu nebola prvoradým kritériom etnická príslušnosť ich ozbrojených družín, ale „fidelitas“ t. j. vernosť a horlivosť, s ktorou vykonávali príkazy vládnucej dynastie.

Vlastne až zmenené spoločensko-politické pomery po roku 1989 otvorili cestu ničím neobmedzovaného výskumu spoločenských elít žijúcich na území Slovenska od stredoveku až po 20. storočia. Prvým vážnejším počínom v tejto oblasti sa bolo zorganizovanie vedeckého podujatia pod názvom Najstaršie rody na Slovensku v roku 1993 v Častej-Papierničke, ktorú usporiadala Sekcia pomocných vied historických a archívniectva pri Slovenskej historickej spoločnosti. Samozrejme jedna konferencia nemohla zásadným spôsobom zmeniť stav bádania. Dôležité však bolo, že formulovala metódy a smery ďalšieho výskumu, čo neskôr viedlo viacerých jednotlivcov k sústredenému záujmu o výskum šľachty a jednotlivých šľachtických rodov.²³

Všetkým odborníkom v tejto vednej disciplíne však bolo od začiatku jasné, že skúmať najstaršiu vrstvu nobility v Uhorsku je pomerne náročná úloha. Chýba predovšetkým to podstatné – dostatok historických prameňov. Je totiž všeobecne známe, že pravidelnejšie

²¹ Por. pozn. č. 11.

²² NOVÁK, Jozef. Genealógia ako historická disciplína. In: *Najstaršie rody na Slovensku*. Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej 1994, s. 5.

²³ Treba však konštatovať, že najmä mladší historici sa vrhli na lexikóny šľachty, v ktorých na základe novovekých súpisov šľachty prezentujú jednotlivé rody encyklopedickým spôsobom. Takto sa úplne zanedbáva genetický prístup pri výskume nobility, ktorý je samozrejme oveľa náročnejší, ale zároveň aj prínosnejší.

spísomňovanie (zlistiňovanie) právnych pokonaní v Uhorsku nastupuje v porovnaní so západnou Európou pomerne neskoro, až koncom 12. storočia a značný rozmach dosahuje od začiatku druhej tretiny 13. storočia. Sporadickosť písomných prameňov samozrejme neumožňovala bádateľom serióznejšie rozbehnúť historicko-genealogické výskumy. Bádatelia síce majú už dávno k dispozícii sadu jednotlivých mien (zo zoznamov svedkov, resp. hodnostárov v kráľovských listinách), pri ktorých však takmer nikdy nebola uvedená ich rodová príslušnosť a ani žiadny genealogický vzťah k predkom či potomkom. Pravdaže existujú aj výnimky. K tým najvýznamnejším patria veľmoži Hont a Poznan a prvé generácie ich potomkov. Príslušníci týchto rodov sa v priebehu 11. a začiatkom 12. storočia trvalo zdržiavali na kráľovskom dvore a zastávali tu významné funkcie. Pre slovenských historikov bol okrem toho veľmi zaujímavý systém ich rodových mien, ktorý signalizoval slovanské korene rodu. Slovenskej historiografii trvalo napriek tomu celé polstoročie, než sa niekto odvážil pokračovať v Hodálovom výskume Hontovcov a Poznanovcov, ktorí po fúzii v 12. storočia predstavovali najvýznamnejší uhorský šľachtický veľkorod.²⁴

Obnovený výskum Hont-Poznanovcov sa zamerával hlavne na tie aspekty, ktorým Juraj Hodál nevenoval dostatočnú pozornosť. Zaujímavé je, že si napríklad netrúfol zostaviť genealógiu prvých Hontovcov a Poznanovcov, hoci zhromaždil k nim množstvo údajov. Zrejme nemal odvahu vyjsť z tieňa Jánosa Karácsonyiho, ktorý síce čiastočne zrekonštruoval Hontovo potomstvo, ale aj on zostal bezradný v prípade prvých pokolení Poznanovho rodu.²⁵ O nič viac neposunul poznanie počiatkov gečovsko-mojžišovskej línie Hont-Poznanovcov ani L. Bártfay-Szabó, hoci jeho monografia o Forgáčovcoch je prínosná a dodnes neprekonaná.²⁶

Juraj Hodál síce tušil, že Poznanovi potomkovia mohli byť veľmoži „principes regni“ Kozma a Mojžiš, ktorí žili v prvej polovici 12. storočia, ale nedokázal ich genealogicky prepojiť s ich najstarším známym predkom Poznanom. Rovnako dobre poznal aj prvú Zoborskú listinu z roku 1111, v ktorej sú vymenovaní nitrianski veľmoži (optimates). Z nich boli pre nás najzaujímavejší Dedo a Gečä, synovia Bukvena, ktorí obaja mali v čase vydania listiny okolo 80 rokov a boli dlhoročnými županmi Nitrianskeho kráľovského komitátu.²⁷ A už vôbec nemožno pochybovať, že poznal aj niektoré hlavné línie Hont-Poznanovcov a najfrekvencovanejšie osobné mená jednotlivých ich príslušníkov. Takto diskontinuitne zachované historické pramene zrejme predstavovali pre neho neprekonateľnú prekážku, ktorú nedokázal zdolať. Na jeho ospravedlnenie treba povedať, že Juraj Hodál nebol profesionálnym historikom a preto zrejme ani nedocenil pri výskumoch najstaršej vrstvy včasnostredovekej aristokracie tzv. menné kritérium.²⁸ V stručnosti povedané ide o fenomén

²⁴ Por. monografiu autora tohto príspevku: LUKAČKA, Ján. *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava : Minor 2002.

²⁵ KARÁCSONYI, ref. 8, s.637.

²⁶ BÁRTFAY-SZABÓ, László. *A Hunt-Poznan nemzetségbeli Forgách család története*. Budapest 1910.

²⁷ MARSINA, ref. 16, I, pag. 63, num. 68.

²⁸ Bližšie k tomuto fenoménu por. štúdiu Romana ZELENAYA *Genealogické metódy výskumu najstarších*

pravidelne sa opakujúcich signifikantných osobných mien v jednotlivých rodoch. Tento zvyk dosvedčuje pretrvávanie silného kultu predkov v jednotlivých šľachtických rodoch až do druhej polovice 13. storočia a nepochybne odráža aj ich etnický pôvod. S využitím všetkých spomenutých prameňov a menného kritéria sme si mohli dovoliť konštruovať genealogickú tabuľku Poznanovho potomstva tak, ako je uvedená v tabuľke č. 1. Zistili sme, že od polovice 12. storočia existovali 2 hlavné línie Poznanovho potomstva a niekoľko vedľajších, ktoré sa však pre nedostatok prameňov nedajú celkom zrekonštruovať.

Zakladateľom prvej hlavnej línie bol komes Kozma, o ktorom sa roku 1123 explicitne uvádza, že pochádza „ex genere Poznan“.²⁹ Štyria Kozmovi vnukovia, ktorí žili v druhej polovici 12. storočia, založili 4 hlavné línie rodu, ktorých zástupcovia vystupujú ako svedkovia pri predaji časti rodového majetku roku 1247.³⁰ Všetci ostatní Poznanovci boli logicky zaradení do druhej hlavnej línie, ktorej zakladateľom bol komes Mojš (Mojžiš). Na rozdiel od Kozmovej línie sme identifikovali jedného jeho syna (Poznana) a známy je aj jeden z jeho vnukov (Vlk-Farkaš), ktorý zomrel po roku 1164 bez dedičov (por. genealogickú tabuľku č. 1.). Relatívne malú pozornosť venoval Juraj Hodál aj majetkovej držbe rodu. Jej podrobným výskumom sa totiž podarilo identifikovať, čo tvorilo pôvodné „hereditarium“ a čo Poznanovci získali donáciami od arpádovských kráľov. Všeobecne tu možno uviesť, že dedičné majetky tvoriace väčšie majetkové celky ležali v stredných a severných oblastiach Ponitria a Považia a získané majetky premiešané s kráľovskými a jobagiónskymi zasa v južnejších regiónoch dnešného Slovenska.³¹ K zaujímavým poznatkom viedlo skúmanie majetkovej držby Poznanovcov a Zoborského benediktínskeho opátstva. Zmapovanie celkom jednoznačne preukázalo, že majetky kláštora sa pravidelne nachádzali tam, kde mali svoje dedičné majetky aj Poznanovci. Potom neprekvapuje fakt, že Poznanovci ako rod boli kolektívnym patrónom kláštora až do konca 13. storočia.³² Doterajšie historicko-genealogické bádanie tiež nezaznamenalo, že všetky významnejšie rodové línie Poznanovcov i Hontovcov vlastnili pomerne rozsiahle majetky na juhu Uhorska. Väčšina z nich bola situovaná za riekou Drávou (ultra Dravam). Keďže na väčšinu týchto majetkov nemali Hont-Poznanovci žiadne donačné listiny, išlo o ich staré majetky. Pri uvažovaní, kedy ich mohli získať, sa ako najreálnejšia možnosť ukázala štedrá donácia mladého vojvodu Štefana roku 997. Stalo sa tak hneď po porážke vzbúreného vojvodu Kopáňa (Cuppan), ktorý si robil nároky na nástupníctvo po nebohom veľkokniežati Gejzovi. V rámci delenia koristi Štefan odmenil tých, čo stáli po jeho boku časťou majetkov patriacich pôvodne vojvodovi Kopáňovi.³³ Rozsah a štruktúra majetkovej držby Hontovcov

---

rodov. In: *Najstaršie rody na Slovensku*, ref. 22., s. 14 an.

²⁹ SZENTPÉTERY, ref. 9, I, s.438.

³⁰ MARSINA, ref. 16, II, pag. 172, č. 250.

³¹ LUKAČKA? Ref. 24, s. 26 an.

³² Ibidem, s. 27.

³³ Stredoveké uhorské kroniky obdarovanie Honta a Poznana nereflektovali. Zaznamenali iba premenu Kopáňovho vojvodstva na kráľovský komitát a udelenie desiatkov z neho opátstvu na Panónskej hore (Panonhalme). SZENTPÉTERY, ref. 9, I, s. 313-314.

korešpondujú s pozemkovým vlastníctvom Poznanovcov. Najnovším výskumom sa podarilo ustáliť, že väčšina ich dedičných majetkov sa koncentrovala v severných častiach Hontu a Novohradu a patril im aj takmer celý Malohont. Okrem toho sa spoločne s Poznanovcami majetkovo uchytili aj v Biharsku a južne od rieky Drávy.³⁴

Zo zachovaných prameňov je zrejmé, že Hontovci koncom 11. a začiatkom 12. storočia dosiahli na kráľovskom dvore významnejšie postavenie ako Poznanovi potomkovia najmä vďaka Lampertovi II., ktorému dal kráľ Ladislav I. za manželku svoju sestru.³⁵ Lampert a jeho syn Mikuláš doplatili na podporu, ktorú vyslovili v prospech kandidatúry neuznaného syna kráľa Kolomana Borisa. Ďalšia skupina aristokracie (k nej patril aj Lampertov mladší brat Hypolit) podporovala kandidatúru oslepeného Álmošovho syna Bela II. Pri konfrontácii oboch táborov došlo k zabitiu Lamperta i jeho syna Mikuláša.³⁶ Tým sa vplyv Hontovcov na kráľovskom dvore značne oslabil a tento stav trval až do konca 12. storočia

Zostaviť základnú genealogickú tabuľku Hontovho potomstva bolo oveľa jednoduchšie najmä vďaka okolnosti, že základné údaje zhromaždil už János Karácsonyi. Nám sa ju podarilo doplniť o potomstvo Biňa, ktorý opustil rodný Hont a usadil sa na darovanom majetku v Ostrihomskej župe, ktorý sa podľa svojho prvého majiteľa začal potom nazývať Biňa. Najmenej dve generácie jeho potomkov nepoznáme, potom sa ale roku 1183 objavuje Farkaš (Vlk), ktorý po sebe zanechal 2 známych synov: Omodeja a Pangráca žijúcich v prvej tretine 13. storočia.³⁷ Biňov brat Lampert I. zostal žiť na rodových majetkoch v Honte. Jeho vnukmi boli Lampert II. a Hypolit. Starší z bratov Lampert II. patril k najvplyvnejším veľmožom na dvore kráľa Kolomana a jeho syna kráľa Štefana II. Po Štefanovej smrti spolu so svojim synom Mikulášom zomrel násilnou smrťou roku 1132. Rodová línia pokračovala potomstvom Lampertovho mladšieho brata Hypolita a zrejme aj najmladšieho Lampertovho syna Sixta.³⁸

Výnimočný prameň k poznaniu hontovskej majetkovej držby predstavuje testamentárna dispozícia spomínaného veľmoža Lamperta II. asi z roku 1130, na základe ktorej bol založený benediktínsky kláštor sv. Štefana kráľa v Bzovíku. Lampert ho spoločne so svojou manželkou obdaroval početnými majetkami. Pri niektorých z nich sa uvádzajú také podrobnosti, ktoré vedú k oprávnenému predpokladu o existencii registra či notícií o majetkovej držbe tohto veľmoža. V zásade išlo o tri kategórie majetkov. Prvou z nich boli donácie od prvých arpádovských kráľov a údelných vojvodov, ďalšou menšie majetkové akvizície získané kúpou od okolitých drobnejších pozemkových vlastníkov. Tretia kategória je pre nás najzaujímavejšia. Ide o majetky, ktoré sú počtom v testamente

³⁴ Rodu Hontovcov venuje pozornosť Mgr. Denisa Stáreková v pripravovanej rigoróznejskej práci.

³⁵ MARSINA, ref. 16, I, pag. 72, num. 74.

³⁶ SZENTPÉTERY, ref. 9, I, s. 448-449.

³⁷ Por. LUKAČKA, ref. 24, str. 76-77.

³⁸ KARÁCSONYI, ref. 8, s. 637.

zastúpené najčastejšie, neuvádza sa ale pri nich spôsob nadobudnutia. Tieto majetky celkom oprávnené treba považovať za súčasť rodového majetkového dedičstva (hereditarium), s ktorými mohol ich vlastník nakladať podľa vlastného uváženia.³⁹

Výnimočnosť Hont-Poznanovcov spočíva v ich pôvode, obrovskej pozemkovej držbe a postavení v prvých dvoch storočiach Uhorského kráľovstva. To, čo o nich dosiaľ vieme, nabúrava všetky staršie predstavy o úlohe slovenského etnika a jeho vedúcich zložiek v období včasného stredoveku. Katastrofické predstavy o eliminácii značnej časti slovenskej populácie a aj potomkov veľkomoravskej elity zrejme nepatrili k realite 10. storočia. Ukazuje sa naopak, že starí Maďari najmä po katastrofálnej porážke na Lechu roku 955 hľadali spojencov a prijali do svojich radov všetkých, ktorí boli s nimi ochotní spolupracovať. Samozrejme tí príslušníci elity, ktorí sa dostali na kráľovský dvor, museli byť minimálne bilingválni, teda okrem svojej materskej reči sa museli naučiť aj maďarsky. Záležalo aj na tom, v ktorých oblastiach mali majetky a kde sa dlhšie zdržiavali. Nemalú úlohu zohrávali aj uzatvárané zmiešané manželstvá. Preto sa mnohí šľachtici časom prispôbili väčšinovému prostrediu. Existujú však doklady ešte aj z pokročilého 13. a 14. storočia, že niektorých šľachticov pochádzajúcich z tohto rodu označovali ich súčasníci prívlastkami „Selavus“, „Thot“ a dokonca aj „Cheh“ t. j. Čech, hoci ich pôsobenie v Čechách nevieme doložiť. Pre šľachtu maďarského pôvodu však okolnosť, že niekto hovoril im nezrozumiteľným slovanským jazykom, bol dostatočným dôvodom, aby ho nazvali spomínanými prírmenami.

Záver

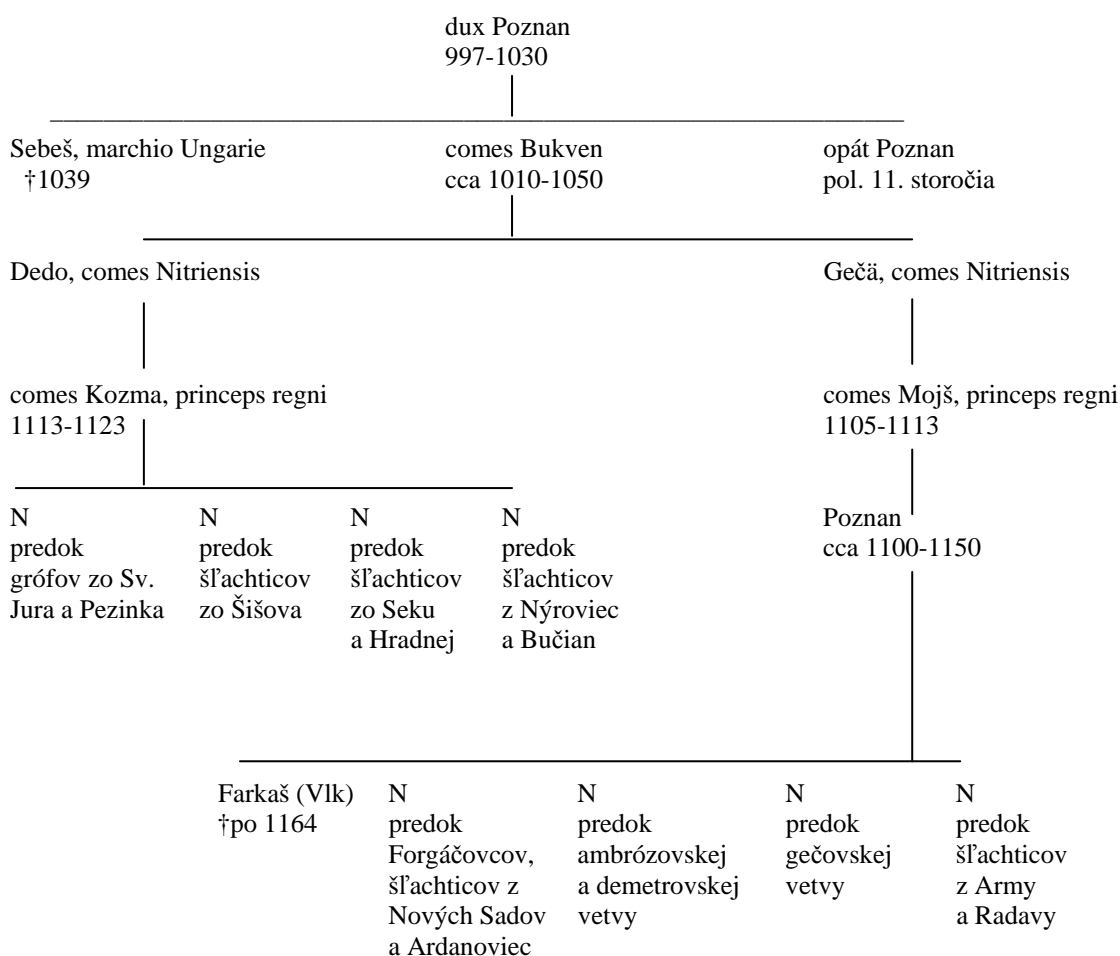
Skúmanie najstaršej vrstvy aristokracie je relatívne veľmi náročné hlavne pre absenciu písomných prameňov. Veľmožský rod Hont-Poznanovcov predstavuje aj v celouhorských reláciách výnimku. Počnúc rokom 997 dokážeme v hrubých rysoch rekonštruovať potomstvo vojvodcov Poznana a Honta až do prvej tretiny 12. storočia. O jednotlivých príslušníkoch rodu (rodov) vieme aj vďaka tomu, že mnohí z nich zastávali dvorské a županské hodnosti. Dá sa dokonca povedať, že mnohé zo spomínaných úradov a hodností prechádzali z otca na syna. Vďaka tomu si nielen udržali svoje staré rodové majetky ale ešte ich aj rozmnožili o majetky získané od prvých arpádovských kráľov a údelných vojvodov. K statusu starých rodov patrilo aj zakladanie vlastných rodových (pohrebných) kláštorov, kde boli príslušníci rodu pochovávaní a mnísi sa modlili za spásu ich duší. K najvýznamnejším kláštorom, ktoré Hont-Poznanovci založili, resp. obnovili, patrili Zoborský kláštor, Bzovík a Šahy nad Ipl'om. Rozsah majetkovej držby rodu udivoval už stredovekých súčasníkov. Išlo o najmenej 600 majetkových celkov situovaných na juhozápadnom Slovensku, juhu stredného Slovenska, v Biharsku a na juhu Uhorska (na juh

³⁹ MARSINA, ref. 16, I, pag. 71-72, num. 74.

od rieky Drávy). Erbom Hont-Poznanovcov sa stal polmesiac a šesťcípá hviezda umiestnené vo včasnogotickom štíte. Mnohí príslušníci rodu používali až do 13. storočia významné staroslovanské rodové mená odrážajúce silný kult predkov (Hont, Poznan, Sebeslav, Stojslav, Bíň, Držislav, Vlk, Kazimír, Bukven, Gečä, Kozmas atď.).

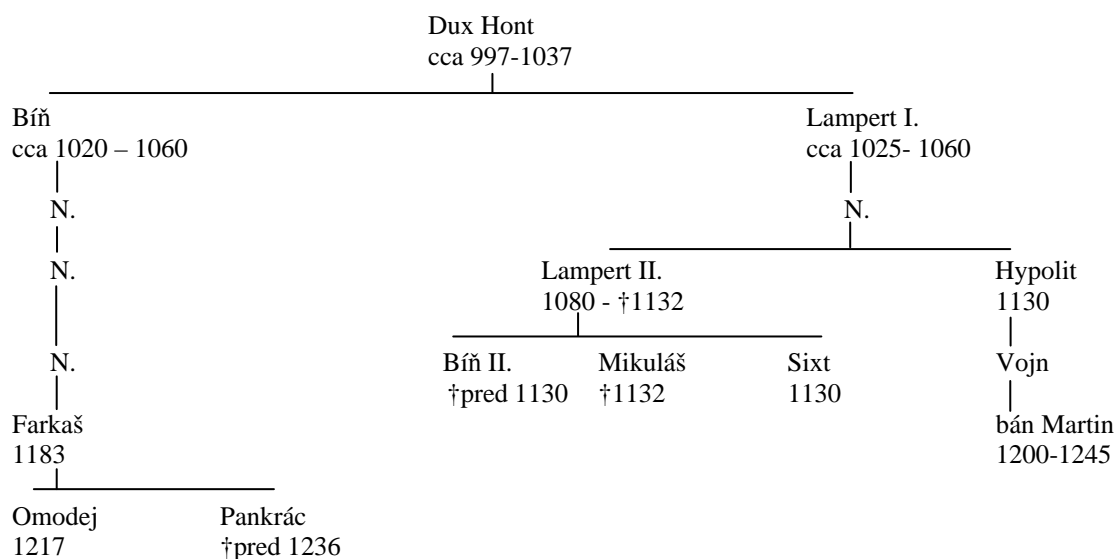
Tab. č. 1.

Genealógia najstarších Poznanovcov

Tab. č. 2.

Genealógia najstarších Hontovcov

Cítuj:

LUKAČKA, Ján. K otázke etnického pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov.

In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2. ISSN 1337-6861

http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2010/texty_2_2010/lukacka.pdf

Prof. PhDr. **Ján Lukačka**, CSc. pedagogicky pôsobí na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a zároveň aj na Historickom ústave SAV na oddelení stredovekých dejín. Zaoberá sa výskumom šľachty v období stredoveku so zvláštnym zreteľom na Nitriansku stolicu, ako ja problematikou stredovekých miest. Je autorom a spoluautorom niekoľkých desiatok obecných a mestských monografií, syntetických i encyklopedických diel, množstva vedeckých štúdií a monografií (*Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. - 1. vyd. - Bratislava : Minor, 2002. - 156 s).

Kontakt: jan.lukacka@fphil.uniba.sk